

Slip fangerne løs, det er forår!*

af

Flemming Balvig & Lars Holmberg

En ny undersøgelse viser, at der ikke længere på det generelle plan er et flertal af befolkningen, der ønsker strengere straffe. Og på folkemødet på Bornholm tilkendegav statsministeren, at et af hendes tre største ønsker til samfundet fremover var, at det blev mere rummeligt: At vi alle og samfundet i højere grad giver medmennesker, der har foretaget sig uacceptable og dumme ting, en ny chance. Altså – sådan fortolker vi det – en større vægt på forebyggelse og resocialisering frem for ensidig fordømmelse og stadigt strengere straffe.

Slip fangerne løs, det er forår. Således lød titlen på den svenske komiker Tage Danielssons film fra 1975. Nu er tiden en anden. Nu til dags vil mange nok ikke engang synes, at titlen er morsom. Er den ikke nærmest utilbørlig? Vi befinder os i en kriminalpolitisk vinter. Den har holdt på længe – i årtier faktisk. I lange perioder har det været en isvinter med fastfrosne holdninger og handlinger. Men nu – langt om længe – lysner det måske? Måske er der et nyt kriminalpolitisk forår på vej?

* Denne artikel har i en lettere modificeret form været bragt som Politikens Kronik, 3. september 2024.

For selv om man skal være godt op i alderen for at huske det, så har det været forår før – ikke bare kriminalpolitisk, men mere generelt værdipolitisk. I 1960erne voksede der en bevægelse frem, hvis vigtigste mål var, at man skulle begrænse brugen af fængselsstraf. Færre skulle i fængsel, og de skulle det i kortere tid. Kriminalpolitikken skulle være mere human og mere rationel. Handling fulgte ord: Flere betingede domme, afskaffelse af ungdomsfængslerne, mindre brug af tidsubestemte straffe og forsøg med samfundstjeneste som alternativ til fængsel. Det mest utrolige var, at dette ikke skete på baggrund af en samfundssituation med lav eller faldende kriminalitet. Allerede inden dette opgør kom i gang, var kriminaliteten begyndt at stige, og den steg kraftigt i hele perioden. Det tog man roligt, for eksperterne kunne berette – og dengang lyttede man til dem – at det inden for vide grænser ikke betød meget for kriminaliteten, hvordan man straffede. Retsfølelse og retsbevidsthed var fremmedord. Måske kendte man dem, men ingen brugte dem.

Efteråret satte tidligt ind, men på et så afgrænset område, at man ikke opfattede det som noget dominerende eller generelt. Det afgrænsede område var narkotikaområdet, som blev gjort til et kriminalpolitisk problem frem for et sundhedsproblem. Den stramme kriminalpolitik på narkotikaområdet – kampen eller endog krigen mod narkotika – kom i høj grad udefra. Bannerføreren var, som på så mange andre områder, USA, primært igangsat af præsident Richard Nixon i begyndelsen af 1970erne. Man skulle tro, historien bag var plantet af russiske trolde, men det er den ikke. Den er verificeret af Nixons nærmeste medarbejder og sammensvorne: Nixon kunne ikke fordrage afro-amerikanere og han kunne ikke fordrage venstreorienterede – og i særdeleshed ikke venstreorienterede afro-amerikanere. Dem kunne man imidlertid ikke sådan lige sætte ud af spillet på lovlige vis. Imidlertid var der på dette tidspunkt i disse samfundsgrupper mange, som brugte narkotika. Med en krig mod narkotika kunne man derfor fuldt lovligt bekæmpe dem, som man syntes var samfundets fjender, med politi og fængsler. Dette blev starten på krigen mod narkoen, som snart bredte sig til Europa – og Danmark.

Vi skal frem til ind i 1990erne før den kriminalpolitiske vinter generelt og for alvor satte ind. De første markeringer af, at man var trådt ind i en ny sæson, kom fra den daværende socialdemokratiske regering. Interne fokusgrupper og analyser havde vist, at man tabte vælgere på ikke at have en stram kriminalpolitik. Om det var dette, der gjorde udslaget, skal vi ikke kunne sige, men i hvert fald kom der en stribe såkaldte voldspakker. ”Vi vil ikke finde os i det”, udtalte statsministeren i sin nytårstale og hentydede her til volden. Den eksisterende, åbenbart for ”bløde”, justitsminister blev fyret, og en ny blev lanceret med stramninger på voldsområdet skrevet på kasketten.

Det blev dog ikke til så meget med den nye justitsminister. Han var tidligere forskningsminister og medbragte en vane med at bruge forskning, når man skulle gøre sig klog på, hvad der var fornuftigt at gøre. Hans "research" på kriminalitetsområdet gav ham ikke megen lyst til at stramme bare for at stramme, hvis det ikke var nyttigt på anden måde. Hans flagskib, mens han var på posten, blev i stedet nærpolti. Kunne man øge opklaringsprocenten og i højere grad bistå folk der, hvor de boede og levede, så var det en anden snak. Kedeligt at det ikke fik mere gennemslagskraft frem til i dag, for så ville vi have haft mindre kriminalitet at slås med end den, vi nu må leve med.

Da en ny regering satte sig i førersædet i 2002, var der ikke længere tvivl om, at den kriminalpolitiske vinter nu havde bidt sig fast. Af hensyn til retsfølelsen og for at markere vor afstandtagen til kriminalitet kom den ene nykriminalisering efter den anden, den ene strafskærpelse efter den anden – mere end 100 har der vist været? – og den ene skærpelse af afsoningsforholdene i fængslerne efter den anden. Der er blevet bygget, og der skal bygges, nye fængsler; vi skal endog til at bruge fængsler beliggende i udlandet. Dette er fortsat med uformindsket kraft, uanset hvilke regeringskonstellationer som har været ved magten.

Bemærkelsesværdigt er det, at den kriminalpolitiske vinter ikke har været baseret på en voldsom kriminalitetsstigning. Generelt har kriminaliteten tværtimod været faldende de seneste årtier, og det gør sig også gældende for så alvorlige forhold som indbrud og drab. (Og nej – så let er det desværre ikke: Kriminaliteten er ikke faldet på grund af de kriminalpolitiske stramninger! Den er faldet til trods for stramningerne.)

Og når nu vi er ved det bemærkelsesværdige: Såvel kriminalpolitikken som kriminalitetens udvikling det sidste halve århundrede er international. Vi genfinder denne udvikling i langt de fleste af de lande, vi plejer at sammenligne os med – og tillige også i mange lande, vi normalt ikke sammenligner os med.

Det er til dels på baggrund af den tilsvarende udvikling i andre lande, at man nu kan spørge sig, om den kriminalpolitiske vinter endelig er ved at rinde ud, og et nyt forår ved at spire frem? Det er klart, at det er rigtig vanskeligt at slippe ud af en sådan vinter, for skal man nu til at argumentere for at mildne straffene; at forbryderne skal slippe billigere; at fængselsdørene skal låses op?

USA er igen det sted, hvor vejrskiftet først har gjort sig gældende. Siden slutningen af nullerne har man således dér væsentligt reduceret brugen af fængselsstraf. Det er denne gang ikke en præsident, der har drejet på roret, men – kort sagt – rige hvide mænd, der befinder sig på højrefløj i amerikansk politik. Det er et økonomisk oprør. Man vil ikke betale så meget i skat for at kunne spærre så mange inde, og den skat, man betaler, bør i hvert fald for fængselssystemets vedkommende ikke overstige, hvad der bruges på højere uddannelser – og det var den situation man, i område efter område, stat efter stat, har været på vej ind i, eller som man allerede, som i Californien, befandt sig i.

Holland er et andet land, tættere på, hvor der de senere år også er skruet gevaldig ned for brugen af fængsler (såvel antallet af fængselsstraffe som i længden af dem).

Generelt er der tale om i højere grad at bruge ressourcer på kriminalitetsforebyggelse og resocialisering end at forsøge at mætte et uendeligt behov for at vise sin afsky over for noget, nogen foretager sig – hvad enten man så kalder det retfærdighed eller hævn.

Selvom strømmen af strafskærpelser og ønsket om flere fængselsceller endnu ikke synes at være svækket, så er der tegn på, at det måske er ved at vende også i Danmark. Her hæfter vi os særligt ved, at nye skærpelser m.v. i stigende grad kommer i pakker, hvor der også foreslås andet med mere forebyggende sigte. Det nye forslag om, at de mest belastede stofmisbrugere ikke længere skal idømmes bøder for besiddelse til eget forbrug, er et konkret skridt, der peger i en ny retning.

Men hvad så med befolkningen? Det vil ikke mindst politikerne nok spørge sig selv og hinanden om: Kan vi overleve ikke at have en stram kriminalpolitik? Hvad med befolkningens retsfølelse?

Her kan vi så præsentere en stor nyhed: Det er allerede et nyt kriminalpolitisk forår, hvad befolkningen angår. I mange år var det omkring 60% af befolkningen, der på et generelt spørgsmål svarede, at de gennemgående syntes, at straffene her i landet var for milde. I 2021 var det faldet til 47% - og en helt ny og frisk måling fra april i år siger 43%. Der er altså ikke længere et flertal af befolkningen, der generelt ønsker strengere straffe. Vinteren er ovre. Befolkningsflertallet lader til at have fået nok. I mange år var det over halvdelen af befolkningen, der generelt gik ind for længere fængselsstraffe. I 2021 var det faldet til 43% - og her i april i år er vi nede på 37%.

Interessant er det, at da det sidste gang var kriminalpolitisk forår, var det de unge der førte an, og de gamle der hang efter. Da den kriminalpolitiske vinter var på sit højeste, var det imidlertid de unge, der først og fremmest ønskede strenge straffe og bar den ”hårde” politik oppe.

Og nu er det de unge – den kommende generation – der fører an i det nye kriminalpolitiske forår. Det er blandt disse unge i april 2024, der er færrest af alle, der ønsker strengere straffe. Den politiske platform for disse unges holdninger har ændret sig. I 1960erne lå den godt til venstre for midten. Her i 2020erne gør den nok stadigvæk det, men formentlig også godt til højre for midten, såsom blandt unge tilhængere af Liberal Alliance. Det kriminalpolitiske forår er altså ikke en snæver (parti)politisk bevægelse. Så hvor længe skal vi som samfund beholde den kriminalpolitiske vinterfrakke på?

En kriminalpolitik, der bygger på retsfornuften – en rationel, human og effektiv kriminalpolitik – venter på at komme til orde. Først i rækken står, hvordan vi skal mindske den uforholdsmæssigt store brug af varetægtsfængslinger: Varetægtsfængslinger skal anvendes sjældnere, de skal være kortere – og de forhold, hvorunder man ”afsoner”, skal radikalt ændres og forbedres. Dernæst kommer anvendelsen af straf mere generelt. Vi skal ikke mildne straffene, men vi skal ændre dem. Vi skal vikle os ud af hele den indsnævrende vinkel på, hvordan vi skal straffe, som tilfældet er, når vi reducerer den til at dreje sig om mildhed eller strenghed. Vi skal straffe på en mere fornuftig og rationel måde, der – uden at det går ud over det præventive og markeringsmæssige – mindsker omkostningerne for dem, der straffes; for deres umiddelbare omgivelser (familier fx) og for samfundet. Vi skal ikke primært lade os lede af retsfølelsen, men af retsfornuften.

Det bør lede til en langt større og bredere anvendelse af alternativer til fængselsstraf. Vi ved, at disse alternativer er mindst ligeså effektive; de er meget billigere – og befolkningen bakker i den grad op bag en sanktion som samfundstjeneste. Opgiv planerne om at bygge/bruge nye fængsler. I de eksisterende fængsler skal der lægges langt mere vægt på og ressourcer bag resocialisering, og regimerne skal ændres fra kontrol- til tillidsregimer. Det vil koste nogle ”fejl”, men dem må vi lære at leve med (igen). Den største og flotteste blomst i det kriminalpolitiske forår bør selvfølgelig være en radikal omprioritering til i højere grad at satse på forebyggelse.

Man kunne måske tro, at vi synes, at alt det, der findes og har været, er forfærdeligt, men sådan forholder det sig ikke. Et langt stykke af vejen er det vor vurdering, at det man har gjort og foretager sig i forhold til bandeproblematikken, er det rigtige. Samlet set vurderer vi endog indsatsen og udviklingen lidt mere optimistisk end selv myndighederne gør og tør: Der er flere ting, der tyder på, at det har virket – ikke mindst når man sammenligner med andre lande. Samtidig

er det vor vurdering, at det, der yderligere skal gøres, skal være af forebyggende karakter. Bandemedlemmer og potentielle bandemedlemmer skal ikke kun mandsopdækkes af politi og fængsler – de skal også mandsopdækkes af socialpædagoger og socialrådgivere.

AFFORD

3. september 2024